Български език, Приложение / Bulgarian Language, Supplement, 73 (2026), 29–48
Print ISSN: 0005-4283, Online ISSN: 2603-3372
doi: 10.47810/BL.73.26.PR.02

Българският езиков ареал – славянска периферия, балкански център

Петя Асенова (България)
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
petyaass@gmail.com

Според ареалните норми на Матео Бартоли (Bartoli 1925) българският, териториално разположен в крайната източна и югоизточна периферия на *Slavia Orientalis*, следва да се отнесе към „латералните ареали“ (*norma delle aree laterali*), които невинаги участват в иновациите, излъчвани от центъра. Като славянска периферия българският език е запазил класически индоевропейски архаизми, изгубени в централните зони на славянския ареал.

В разрез с нормите на ареалната лингвистика обаче българският представя най-еволюиралата форма на славянски език. Иновациите, които го отделят от славянския езиков тип – аналитизмът на имената, определителният член, удвояването на допълнението, заместването на инфинитива, балканският тип бъдеще време и условно наклонение и др., го разполагат в центъра на балканския типологичен ареал. В българския са концентрирани всички (без изключения) характерни черти на балканския езиков съюз (БЕС), т.нар. балканизми, в много по-голяма пълнота и уравновесеност, отколкото в останалите участници в БЕС.

Върху южнославянския генетичен ареал на българския език се наслагва типологичният балкански ареал. И иновациите, и архаизмите са характерни за балканския езиков тип. Този факт дава основание българският да бъде определян като Grundform (‘основна форма’) на БЕС (Seidel 1963: 913).

Съсъществуването на славянската архаичност и балканската иновативност правят българския език „класически и екзотичен“ (Иванчев/Ivanchev 1981), едновременно славянски и балкански език.

Ключови думи: ареал; балкански езиков съюз; балканизми; билингвизъм; езикови контакти; езикова конвергенция

© Петя Асенова, 2026 / © Petya Asenova, 2026

Тази статия в списание „Български език“ е с отворен достъп и се публикува под международния публичен лиценз Creative Commons Attribution 4.0 International (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

This open access article of journal “Balgarski ezik” (“Bulgarian Language”) is published under the terms of Creative Commons Attribution 4.0 International Public License (Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International – CC-BY-NC-ND 4.0).

The Bulgarian Language Area – Slavic Periphery and Balkan Centre

Petya Asenova (Bulgaria)
Sofia University St. Kliment Ohridski
petyaass@gmail.com

The Bulgarian language occupies the easternmost and southernmost borders of the South Slavic territory. M. Bartoli's spatial norm of the lateral areas (Bartoli 1925) is challenged by the Southeast and East Slavic periphery: these regions are innovative rather than archaic. The closer one moves to the edge of the Southeast and East Slavic periphery, the more pronounced the innovations become: Bulgarian exhibits the most evolved form of a Slavic language. Innovations that distinguish it from the Slavic language type – such as analyticity in the nominal system, the presence of a definite article, object reduplication (clitic doubling), and Balkan-type future and conditional forms, as well as the replacement of the infinitive – coexist with classical Indo-European archaisms, including a rich temporal and modal system marked by the vitality of the simple past tenses (aorist and imperfect), which have disappeared in the central Slavic zones. In Bulgarian, the genetic Slavic area and the typological Balkan area are superimposed. In this way, as a Slavic periphery, Bulgarian has preserved certain archaic features (Bartoli's spatial norm of the lateral areas), while simultaneously representing the core of the Balkan area from both a geographical and linguistic perspective. Bulgarian can be regarded as a kind of "Grundform" (E. Seidel 1963: 913) of the Balkan Language Union, where so-called Balkanisms are fully represented.

Keywords: linguistic area; Balkan Language Union; Balkanisms; bilingualism; language contacts; contact-induced changes

Според ареалните норми на Матео Бартоли (Bartoli 1925), предназначени за описанието на родствени езици (романските), българският, териториално разположен в крайната източна и югоизточна периферия на *Slavia Orientalis*, следва да се отнесе към „латералните ареали" (*norma delle aree laterali*), които не винаги участват в иновациите, излъчвани от центъра (Bartoli 1925: 6): центърът иновира, периферията остава архаична. Като славянска периферия българският език е запазил класически индоевропейски архаизми, изгубени в централните зони на славянския ареал – богатата старобългарска темпорално-модална система с жизнени прости минали времена (аорист и имперфект).

В разрез с нормите на ареалната лингвистика обаче българският представя най-еволюиралата форма на славянски език. Днес граматичният строеж на всеки съвременен славянски език е по-близък до старобългарския, отколкото е българският език. Иновациите, които отделят новобългарския от славянския езиков тип – аналитизмът на имената, определителният член, удвояването на допълнението, заместването на инфинитива, *volo*-бъдещото време, балканският тип условно наклонение (*conditionalis irrealis = futurum praeteriti*) и др., го разполагат в центъра на балканския типологичен ареал. Това изброяване свежда темата на доклада до изречението: *Българската*

граматика е балканска граматика. Споменатите иновации в българската граматика, доколкото са споделени от граматиките на езиците от балканския езиков съюз (БЕС), е прието да се наричат *балканизми*.

1. Относно термина *балканизъм.* Аргументи „против“

Недостатъчно изяснен, атакуван, но незаобиколим термин в балканското езикознание. Накратко ще се постарая да го защитя от критичните мнения, ако и те да се основават на обективна аргументация:

– **неравномерно** разпределение в езиците на Балканския полуостров

Очертава се един ареал със силната им концентрация, която намалява с отдалечаването от него. Според З. Голомб (Gołąb 1962: 141) в географско отношение този ареал съвпада с Югозападна Македония. Би могъл да се разшири с някои съседни области (Южна Албания и Епир). В този регион се смесват славянски, южноалбански, северногръцки, южноромански (арумънски, мегленорумънски) диалекти. Условие за езикова и културна конвергенция, която стои в основата на възникването на БЕС;

– разпространение на т.нар. балканизми в езици извън територията на Балканския полуостров, тоест те са **неуникални**

Бих възразила с думите на Т. В. Цивян (Цивьян/Tsiv'ian 1989: 63): балканизмите представляват **„уникальность,** возникающая из монтажа неуникальных элементов“;

– статут в отделните балкански езици (**книжовни или** само с **диалектно** разпространение)

В българската граматика романският тип *имам-перфект* е типичен пример за това – заема южния ареал (юг – югоизток) на езиковото землище – Южните Родопи, Странджа, Южна Тракия, Югозападна Македония (Деянова/Deyanova 1970: 171), а книжовните проявления нямат категориална граматикализация. До известна степен кодификацията се основава и на екстралингвистични (социолингвистични) критерии, целящи еманципацията на езика от съседните езици, напр. препоръката да се избягва *удвояването на допълнението* в книжовния български език като чуждо на общославянските образци (Ожеховска/Orzechowska 1974: 112; Андрейчин/Andreychin 1978: 293, 348);

– не образуват собствена система се добавя към критиките напоследък (Соболев/Sobolev 2022: слайд 16: „они не образуют собственной системы“)

Стремежът да се опише БЕС като елементарна граматика, като „суперсистема“, която обединява общите свойства на балканските езици, се декларира по-определено по време на Първия конгрес по балканистика в София през 1966 г. Но струва ми се, че този факт не се е подлагал на съмнение от зараждането на балканското езикознание през XIX век и го намираме синтезиран в метафората на Йерней Бартоломей Копитър *Nuhr eine Spachform hersht aber mit dreyerlei Sprachmaterie* (тогава се отнася за българския, албанския и румънския), с времето превърнала се в крилата фраза.

Вътрешносистемните зависимости между балканизмите във всеки отделен език намират разновременни паралели в останалите езици на БЕС. Припомням някои примери:

● развоят към аналитизъм в именната система и граматикализацията на (старите) предлози;

● синкретизмът на родителен и дателен падеж (G=D) и превръщането на дателните (в гръцкия родителните) форми на личните местоимения в притежателни; предлогът *на* в българския като изразяващ притежание и непряко допълнение (с непоследователни паралели в останалите езици на БЕС);

● заместването на инфинитива по идентичен начин и зависимостта на формите за балканския тип бъдеще време от облика на конструкциите, заместващи инфинитива;

● семантична и формална зависимост между перфекта и медиатива/ „преизказването“ в българския и адмиратива в албанския (без да отнасяме т.нар. *евиденциал* към балканизмите).

2. Терминът *балканизъм*. Аргументи „за“

Между възприеманите като релевантни характеристики за балканизмите А. Н. Соболев (Соболев/Sobolev 2022: слайд 17) изтъква две: „они вероятно индоцированы контактами“ и „их историческое развитие параллельно“. Историческите доказателства за произхода на един или друг балканизъм следователно би трябвало да мине през две процедури: 1) анализ на действието на *езиковите контакти*; 2) съпоставка на относителната *хронология* на даден балканизъм в отделните балкански езици. Двете процедури се преплитат и не могат да се отделят напълно една от друга.

(1) *За езиковите контакти*

Със заселването си на Балканския полуостров славяните попадат в условията на езикова конвергенция, която е превърнала славянската структура на старобългарския в балканска.

Вл. Георгиев (Georgiev 1968:14) допуска, че още през II – I хилядолетие езиците на Балканския полуостров взаимно са си влияели и може би това е било отдалеченото начало на съвременната балканска общност, която наричаме БЕС (“communauté linguistique que nous appelons union linguistique balkanique”).

За да доведе до познатата езикова конвергенция, двуезичието (и многоезичието) трябва задължително по качество да е *несъвършено / неравновесно*, да се е практикувало, ако не масово, то поне от компактни групи население, основно в устна форма между *диалект на езика E_1 + диалект на езика E_2*. [С промяна на социално-политическите условия след формирането на новите държавни образувания – *диалект на езика E_1 (родния) + книжовна форма на езика E_2 (официалния)*].

Докато езикът *цел/приемник* (фр. *cible*/англ. *target*) на интерференцията е видим, то търсенето на езика *източник* (фр./англ. *source*) най-често се ръководи от „езиковия патриотизъм“ (израз на Т. Н. Цивян) на изследователя и ролята му механично се приписва на византийския (напр. *синкретизмът* на родителен и дателен падеж; *volo*-бъдещето време) или на балканолатинския (напр. *удвояването на допълнението*) с единствения аргумент за ранното засвидетелстване на балканизмите там. По правило се смята, че няма балканизми от славянски произход.

(2) ***За хронологията и търсенето на езика източник на балканизмите***

Хронологията на балканизмите е важен, но не е единствен критерий за установяването на техния произход, т.е. за търсенето на езика *източник.*

Например в историята на гръцкия език през IX–X в. (времето на началните предполагаеми контакти между старобългарския с византийския) вече са били очертани двете основни диалектни зони на *заместването на датива* с генитив или с акузатив (на север), основен делитбен белег на новогръцките диалекти. Старобългарският по онова време е бил класически славянски език с непокътната падежна система. Десетина века по-късно обаче, в рамките на един сравнително кратък исторически период от около пет века (от XII–XIII в. до XVIII–XIX в.) българският аналитизъм е достигнал завършеност в системата на имената, докато останалите балкански езици имат редуцирани по брой, но функциониращи падежни форми.

Удвояването на допълнението в албанския, българския и румънския може да се смята за установено през XV–XVI, но Й. Русек намира сигурни свидетелства за българския още в паметниците от XIII в. (Русек/Rusek 1963: 142). Доколкото в латински надписи от Долна Панония и Дакия явлението е засвидетелствано през III–IV в. (Mihăescu 1978: 254), а в западноромански езици се наблюдава в най-ранните средновековни текстове, напр. във френските през XII–XIII в. (Nyrop 1925:262-263), приема се за балканизъм от латино-романски произход (Reichenkron 1962; Gołąb 1962).

(3) ***За хронологията и „паралелното историческо развитие“ на балканизмите***

Установяването на относителната *хронология* на даден балканизъм в езиците на БЕС е въпрос, свързан с твърдението за „паралелното историческо развитие“ на балканизмите. Наистина установяването на балканизмите в различните езици на БЕС преминава през *еднакви фази (обикновено хронологически непаралелни).* Да вземем за пример последователността на фазите при образуването на формите за бъдеще време: 1) перифрази на пълнозначния глагол в инфинитив с модални, ингресивни, притежателни („имам“) глаголи (в латинския от III в., в ранновизантийския от VI в.); 2) стесняване на броя на глаголите до най-фреквентните „искам“ и „имам“; 3) десемантизация на модалния глагол и превръщането му в спомагателен; 4) заместване на инфинитива с подчинителна „да“-конструкция; 5) превръ-

щане на спомагателния глагол в частица, изведена от формата за 3 л. ед.ч.; 6) отпадане на приглаголната „да“-морфема (в гр. и бълг, +/- в останалите езици). Всички тези фази в гръцкия, българския, румънския и албанския са хронологически отдалечени една от друга, но завършването на тяхното формално развитие и изпълването му с футурално съдържание се разполага приблизително в периода от XIV до XVI в. и приблизително съвпада с епохата на най-усилените контакти между балканските езици (по-подробно Асенова/Asenova 2002: 212–218). Трябва да се отнасяме много предпазливо към съпоставката на хронологията на даден балканизъм в различни езици на БЕС. Един пример за илюстрация: историята на българския език свидетелства, че през XIV в. конструкциите за бъдеще време с хотѣти са се наложили вече над конструкциите с имѣти и са станали единствените, с които се изразява бъдеще време (Мирчев/Mirchev 1978: 224). Този факт се обяснява с гръцкото влияние през византийското владичество (Стойков/Stoykov 1960: 240). Но както по времето на първите контакти на старобългарския с византийския (IX–X в.), така и през византийското владичество (XI–XII в.), в късното средновековие на гръцкия (1100–1453) основно е бъдещето време с глагола ἔχω ‘имам’, който започва да се замества от θέλω ‘искам’ едва през XIV в. (Browning1969:82).

(4) ***Вътрешносистемни предпоставки за интерференцията***

Определянето на произхода на даден балканизъм трябва да се основава на анализа на *вътрешносистемните предпоставки* в езика *цел/приемник* за възможното влияние от страна на езика *източник* на интерференцията.

Византийското влияние върху заместването на инфинитива в българския с *да*-конструкции, според мен, е случай, несъмнено доказан от Ангелина Минчева (Минчева/Mincheva 1987: 75, 10–138). Според нея документираното състояние на старобългарските диалекти от IX–X в. дава възможност да се отделят „обусловените генетично изменения […] от онези *славянски структурни особености*, които са послужили за *база на* неговите *балкански преобразования*“ (Минчева/Mincheva 1987: 9–10) [подчертаното мое, П. Ас.]. Вътрешноезиковата предпоставка в случая е, че общославянският съчинителен съюз „да“ притежава южнославянската специфика да изразява и хипотактичните функции *финалност* и *обектност*. Около IX–X в. в южните старобългарски диалекти в зоната Солун – Константинопол съюзът да вече е бил загубил паратактичните си функции и се е употребявал само хипотактично. При неразвитата система на хипотактични съюзи в старобългарския финалността на гр. *ἵνα* (макар и в конкуренция с инфинитива, чиято жизненост е в упадък едва след XI в.) го прави удобен еквивалент на стб. да. Днес този бивш съюз, смята А. Минчева, е придобил характер на приглаголна морфема с контактно положение спрямо глаголната форма (освен в българския ще добавя и в езиците от БЕС) и формант на т.нар. „ана-

литичен балкански конюнктив“. Сърбохърватският обаче пази старата свобода на старобългарския словоред и използва славянската, а не балканската техника на синтактично свързване (Минчева/Mincheva 1968: 189–199), напр. *Само **да** рата **не буде*** (Джордже Балашевич) ‘Само **да няма** война’.

Заместването на инфинитива като балканизъм е напълно осъществен само в гръцкия и в българския, в албанския инфинитивът е спорен и нетипичен, в румънския е доста жизнен в конкуренция с т.нар. „балкански конюнктив“ и във формите на бъдещите времена (четири на брой) и кондиционала.

3. Йерархията на балканизмите в системата на езика

Основните балканизми, изграждащи скелета на езиковата система, се отнасят към морфосинтаксиса. В йерархично отношение те са „диагностически“ за съществуването на конвергентното езиково обединение, каквото е езиковият съюз. По думите на Н. С. Трубецкой езиковият съюз предполага „eine Ähnlichkeit in der Grundsätzen des morphologischen Baus“ (‘сходство в основите на морфологичния строеж’) (Trubetzkoy 1918: 18).

Оттук следва, че именно измененията в морфологията са доказателството за превръщането на славянската граматика на българския език в балканска. На това основание Вл. Георгиев (Георгиев/Georgiev 1958/1985) оспорва традиционната периодизация на историята на българския език, почиваща на фонетичните изменения, и пледира за приемането на измененията в морфологията като основен критерий за периодизацията на историята му. Според Вл. Георгиев основен признак на новото качество на езика е аналитичният му строеж. Но не само. Той изтъква характеристики, които впоследствие отнасяме към балканизмите: „сравнителни степени с частиците *по-* и *най-*; заместването на *инфинитива*; бъдеще време от типа *ще ходя*; членната форма; предлогът *на* като изразител на синтактичните отношения вместо формите на дателния и родителния падеж“ и др. Хронологическата граница между старото и новото качество е XIV в. (Георгиев/ Georgiev 1985: 276–278), т.е. – началото на новобългарския период.

„Входът“ на всички морфологични балканизми обаче е синтаксисът – най-проницаемото за езиковите контакти равнище – наред с лексиката. Морфологичните балканизми възникват най-напред в синтаксиса (заместването на инфинитива, формите за бъдеще време, членната форма) чрез калкирането на синтактични модели от един балкански език в друг, преди да се превърнат в морфологизирани синтагми (Минчева/Mincheva 1983: 111; 1987: 142–143). Преходът от синтаксиса към морфологията е общовалиден тип на езиковите изменения, а не само балканско явление.

4. Ролята на изолираните балкански диалекти за познанията върху езиковите контакти

Как е работел предполагаемият механизъм на езиковите контакти съдим по резултатите му в съвременните балкански езици и свидетелствата от писмените им паметници. Немногобройните днес гнезда на актуален групов

билингвизъм на Балканите са източник, който може да послужи за реконструкция на начините на въздействие на билингвизма, преди да завърши с монолингвизъм. Такъв източник са *изолираните балкански диалекти* (ИБД) в чуждоезиково, но също балканско обкръжение, независимо дали са възникнали в резултат на *миграция* (българите в Румъния; каракачаните, власите и арумъните грамостяни в България) или са *автохтонни* (арумъните в близост до античната *via Egnatia*; българите в Албания и Северна Гърция; гърците в старите колонии по българското Черноморие). Интересът към тях в съвременното балканско езикознание е оправдано засилен[1].

Целенасочено предложените примери не се отнасят към балканизмите, а тъкмо обратно.

4.1. Глаголният вид

Находчиво наречен от А. Н. Соболев (Соболев/Sobolev 2022: слайд 65)[2] *антибалканизъм*, притежаващ „езикови характеристики, които никога не се губят в балканските славянски езици и никога не се разпространяват извън славянските езици на Балканите, независимо от интензивността на контактите“ […]; – вид на глагола от славянски тип, отбелязан само от глаголния корен: *f'atime* pf ‘(да) хвана’ срещу *z'evaʃ* ipf ‘вземам’“.

Славянският натиск на бинарността на категорията вид е така силен, че не може да остави аспектуално немаркирана глаголна форма (срв. напр. двувидовите глаголи на *-ирам*, които развиват санкционираните в книжовния език опозити на *-ирвам*: *абонирам:*абонирвам.*).

(1) *Българският в Голо бърдо, СИ Албания* (автохтонен ИБД)

В изолирания дебърски говор в Голо бърдо (СИ Албания) глаголните заемки от албанския получават вътрешноезикова адаптация, освен с окончанията на българското спрежение, и с обезателната видова характеристика с маркер *-ов* (Asenova 2001/2016: 304–305, вкл. и примерите):

> *Нѐка си* ***кецѝвйет*** (< *qetësoj* ‘почивам’) (Требище, 21.06.1996) ’Нека си почива’; *Зàщо кӳки се* ***мързитѝвйет*** (< *mërzitem* ‘скучая, отегчавам се’) *сàма.* (Радоище, 24.06.1996) ‘Защото вкъщи скучае сама.’; *…трап,* ***калѝвйет*** (< *kaloj* ‘минавам’) *вѝдата* (Радоище, 24.06.1996) ‘...трап, минава водата.’; *Тàмо ӳмаше шпитàль. Ко пӳкна сабàв, дӳйде амбулàнца.* ***Калóваме*** *Ладомѐрица, ôмре.* (Радоище, 24.06.1996, Mehmet Karasani, директор на училището в Големо Острење) ‘Там имаше болница. Като съмна, дойде линейка. Минаваме Ладомерица, умря’.

За разлика от гръцките глаголни заемки в балканските езици, проникнали във формата на сигматичния аорист (напр. стб. липсати, канонисати, скандалисати; нбълг. *харесвам, липсвам, залисвам, фтасвам*), албанските глаголни заемки в Голо бърдо са заети от формите за сегашно време, с изключение на гл. *flas, flet* (‘говоря, говориш’ сег. вр., аор. *fol-*), напр.

Айде, нѐма да ***фòлиме*** (< *fol-*, аористен корен от *flas, flet* ‘говоря’) *сèа*. (Требище, 21.06.1996) ‘Хайде, няма да говорим сега!’.

Поради сходството на славянската имперфективна морфема *-ов* с албанския аористен маркер *-v-* (срв. *punoj* ‘работя’, аор. *puno**v**a, puno**v**e, punoi, punuam, punuat, punuan*) М. С. Морозова (2002: 387–388) приема, че в този случай „исходной формой для интеграции глаголов действительно является албанский аорист“ и още: „Албанский и славянский форманты *-ova* при этом выступают как морфологические элементы, которые могут быть отождествлены в ситуации контакта в силу сходства их звукового оформления“. Авторката квалифицира тези две разноезични морфеми като *омофонни диаморфи* (англ. “homophonous diamorphs”), тоест *фонетично* (подчертаното мое, П. А.) идентични или сходни морфеми от различни езици, чието функциониране в условията на контакт се отъждествява (у Appel, Muysken 1989: 126).

В говора на Голо бърдо се наблюдава адаптация на заемките чрез *омофонни диаморфи*, но в случаите, когато фонетичната близост се придружава от функционално-семантични мотиви, напр. членната морфема *-а* за ж.р. ед.ч. в албанския и окончанието *-а* за ж.р. ед.ч. в българския:

òна èсти бòлна. Òна ***жȕрма*** (*zhurmë*, *-а* ‘шум’) *не сàка ко мène.* (Радоище) ‘Тя е болна. Тя шум не иска като мене.’; *Ни дàет* ***ндихма*** (*ndihmë*, *-а* ‘помощ’, в случая ‘социална помощ’) (Големо Острење) ‘Дават ни социална помощ.’.

Междуезиковата фонетична идентичност не довежда до омофонни диаморфи напр. между формите за сег. вр. алб. (1 л. ед.ч. *-oj: vazhdoj , vazhdon, vazhdon*…) и императива в бълг. (*бой се* < *боя се: **Бой се** от бога, почитай царя!* Ботев; *Не **бой се** и ела!* Яворов):

Ми со жѐнана – ***важдȁй, важдȁй*** (< *vazhdoj* ‘продължавам’, алб. имп. *vazhdò*) *– за мòшко*. (Радоище, 24.06.1996, Mehmet Karasani, директор на училището в Големо Острење) ‘Ние с жената – карай, карай – за момче.’; ***Важдȁй*** *ти*! (Радоище) ‘Върви ти/ продължавай!’.

Ето един случай накрая на редуване на императива с несвършения вид при една и съща заемка: ***инчездвам*** ‘записвам на магнетофон’ (< алб. *inçezoj* < итал. *incisi*, 1 л. ед.ч. passato remoto (просто мин. вр.), *inciso* мин. прич. < инф. *incidere*):

Сàка да те ***инчездва***. ***Инчездȉ****!* (Требище, 21.06.1996) ‘(Тя) иска да те записва. Запиши!’; *Ке* ***инчездваш****?* (Кленье, 20.06.1996) ‘Ще записваш ли?’.

(2) ***Северногръцкият в България*** **(ИБД автохтонен по Черноморието, миграционен при каракачаните).**

Вследствие на дългогодишен романо-славянски билингвизъм меглено-румънският и истрорумънският са изменили съществено своите езикови системи, като стават пример за т.нар. категория на (романо-славянски)

„langues mixtes“ (Rosetti 1949) ‘„смесени/ кръстосани“ езици’. Те са развили в своите глаголни системи напълно чуждата за романския тип категория аспект, като използват префикси (главно от славянски произход, по-рядко от латински) за перфективацията. Припомням някои познати примери:

– в мегленорум. (понякога с метафорична промяна на лексикалното значение по славянски модел), напр. *măŋcári* ‘ям’ – *zămăŋcári* ‘заяждам се’; *turnári* ‘обръщам се’ – *puturnári* ‘повръщам’ (Atanasov 2002: 226);

– в истрорум. *mori* нсв.в. – *pomori* св.в. ‘умирам – умра’, *vadi* нсв.в. – *zvadi* св.в. ‘вадя – извадя’ (Сырбу/Sârbu 1997: 62).

Наред с това, в истрорумънския *-vei*, заетата славянска морфема *-ва*, функционира като средство за имперфективация при непрефигирани глаголи (с итеративна функция) и при префигирани за вторична имперфективация. Нека да се подчертае, че вторичният несвършен вид, макар и присъщо явление за всички славянски езици, е отличително за българския, където не познава семантични ограничения и има неограничено действие (Иванчев/Ivanchev 1971: 212). Срв. истрорум. примери с бълг. превод:

– в истрорум. итеративни *lucra* – *lucravei* и *durmi* – *durmivei* ‘спя’ (срещу *zedurmi* – *zedurmivei* ‘заспя – заспивам’ като вторична имперфективност); също и *copei* – *zecopei* – *zecopivei* ‘копая – закопая – закопавам’ (Сырбу/Sârbu 1997: 60–61).

Славянският глаголен вид действително е незаобиколим антибалканизъм: от една страна – средство за адаптация на чуждоезиковите елементи в езика *приемник* на интерференцията (ИБД в Голо бърдо); от друга – в качеството си на двигател за преформатирането на чуждоезикова система (на мегленорумънския и истрорумънския) под влиянието на хърватския (езика *източник* на интерференцията).

Но между езиците от БЕС, освен българския, гръцкият също притежава вид на глагола. Много по-интересно е функционирането на тази категория в северногръцките ИБД в България (по Черноморието и у каракачаните).

Предварително трябва да се отбележи, че специфично за гръцкия глаголен аспект по отношение на славянския е отсъствието на видовата дефективност: глаголите *perfectiva* или *imperfectiva tantum* са малобройни, съществуването им се дължи на формално-технически причини, а не на лексикалното значение на глагола. Гръцкият аспект е строго облигаторен, темпоралните значения са подчинени на аспектуалността. Славянският вид е по-гъвкав, взаимодействието му с времето е по-свободно и разнообразно. Очертаният от Св. Иванчев ареал на намаляващата аспектуална дефективност в славянските езици, която в българския стига до краен предел, се допълва, според Христина Марку, и от гръцкия. Авторката прави заключението, че „бихме могли да очертаем от север на юг една засилваща се тенденция на независимост, всеобхватност и „тотално господство“ на категорията аспект, към една по-висока степен на граматикализация на аспектуалната семан-

тика“ (Марку/Marku 2004: 27). Високата степен на граматикализация на гръцкия аспект се проявява в предпочитанието на перфективен глагол след маркера за бъдеще време *θα* и маркера на конюнктива *να* (Мόζερ/Mozer 1994: 110, Μάρκου/Markou 2013: 161, Markou 2022: 58), напр.:

Έχεις ακόμη να κλαψεις (св.в.) *πολύ ώσπου να μάθεις τον κόσμο να γελάει.* (Ρίτσος)
‘Има още много да плачеш, докато научиш другите да се смеят.’

В българския свършеният вид тук не е възможен:

Има още много да плачеш. (нсв.в.)

Общите характеристики на категорията вид на глагола е вътрешносистемната предпоставка, която прави възможно българското влияние върху функционирането на аспекта в гръцките диалекти в България – ред употреби се доближават до употребите на вида в българския: вместо очакваните гръцки перфективни форми се явяват имперфективни в случаите, когато българският изключва употребата на свършен вид, според анализа на Елени Валма (Valma 2009) върху материала от нашите теренни наблюдения през юли 2005[3].

ja ***na maθénun*** (Карлово) вм. *máθun* PFT = бълг. *за да учат* (нсв.в.).
prépi psomí ***na pérni*** *ke típot álo* (Карлово) вм. *pári* PFT = бълг. *трябва хляб да купува* (нсв.в.) *и нищо друго*.
áma pári ***na vrázi*** (Бургас), вм. *vrási* PFT = бълг. *щом започне да ври* (нсв.в.) (в отговор на въпрос как се прави сладко от смокини).
íθele ***na spuδázi*** (Бургас) вм. *spuδási* PFT = бълг. *искаше да следва* (нсв.в.) (в Университета).
ta abełófiła ***θa*** *ta* ***kóftume*** PFT. (Созопол) ‘Лозовите листа ще ги режем’ (в отговор на въпрос как се приготвя дадено ястие)

В този случай на езиков контакт, на живо се наблюдава пътят на семантичното калкиране, когато структурният елемент на ИБД (северногръцки) видоизменя старата си функция, като „избира“ нова функция от системата на езика *източник.* В това се проявява активната роля на езика *приемник* в условията на контакт. Същият процес е описан от А. Минчева при възникването на балканизмите в старобългарския (Минчева/Mincheva 1987: 142). Семантичното калкиране в граматиката е промяна на функцията без прибягване до чуждоезикови материални елементи, както при перфективацията в мегленитския и в истрорумънския.

4.2. Българският ренаратив/медиатив и албанският адмиратив

Очевидно ще стане дума за глаголната категория, изразяваща интерпретацията на говорещия относно източника на информация, известна под разпространеното название *евиденциалност.* Доколкото тя е представена в два от езиците на БЕС – българския и албанския – не следва да се приема като

балканизъм[4] (По-подробно за евиденциалността в балканските езици вж. Asenova, Markou 2022: 359–437).

Евиденцалните форми в българския и в албанския за перфектоидни. Една от проявите на семантичната опозиция между аориста и перфекта само в тези два балкански езика се основава на *свидетелско* (аорист)/ *несвидетелско* (перфект) предаване на действието. Основната смислова стойност на „инверсирания перфект“ в албанския е адмиративната, докато в българския е предаването на действието чрез чужда информация, т.е. ренаративната/медиативната стойност. С тази специфика граматичната категория е заслужила названията си във всеки от двата езика. Наред с това българският медиатив може да има и адмиративно съдържание, а албанският адмиратив може да изразява и несвидетелска информация (медиатив), главно в гегийските говори (североалбански).

(1) *Албанският адмиратив като медиатив в два южноалбански говора в българоезична среда* (миграционни ИБД в с. Мандрица, Ивайловградско и в Одеска област)

И двата южноалбански говора са съществували в продължително двуезичие с българско население[5]. И в двата говора адмиративът е загубил основното си значение за изразяване на изненада, учудване, а се използва, за да предава минали ненаблюдавани действия. Във фолклорните текстове например той е заместил всички други минали времена (Sokolova 1983: 141; Voronina, Domosileckaja, Sharapova 1996: 95, Морозова/Morozova 2013, Котова/Kotova 2017: 657).

Примери от с. Мандрица:

Ni kohë ***paska*** *ni mëmë. Aju* ***paska*** *tri çupa*. (Мандрица, Sokolova 1983: 229)
‘Едно време имало една майка. Тя имала три дъщери.’

Bëkan *dogovor. Dërzhava u* ***mbetka*** *dovolen.* (Мандрица, Sokolova 1983: 142) ‘Направили договор. Държавата останала доволна.’

Dhe i ***thënka*** *nji çoban të Ali Pashjt: kutu gjetmë nji mijrë vend andë* ***jeshkaj*** *të bëmë kutu mandrë,* ***bëkam*** *nji dy shtëpinj atu,* ***bëkanë*** *mandrë. Parandaj tona fshati është Mandrica, nga mandra …* (личен запис от Султана Александрова, 2007)

‘И му **казал** един чобан на Али паша: Тук намерихме едно хубаво място, там **останали**, да направим мандра. **Направили** една-две къщи там, **направили** мандра. Затова нашето село е Мандрица, от мандра....’

Примери от Украйна:

Paska *një konë një d’alë. U* ***martojka*** *Mitku.*
(Voronina, Domosileckaja, Sharapova 1996: 95)
‘Имало едно време едно момче. Митко се оженил.’
'art-kan *ga bjesar'abjija* (Морозова/Morozova 2013: 488)
‘дошли от Бесарабия’

***vatka** ni sluzhbw, **buka** sluzhity katwr vit, nok zhta gramatnwj ghich.* (Котова/Kotova 2017: 338, запис 1951 г.)
'Отишъл на военна служба, служил (букв. правил служба) четири години и не беше грамотен хич.'

Албано-българското двуезичие в с. Мандрица и в албанските села в Украйна, в течение на живота на няколко поколения, е довело до разширяване на функциите на албанския адмиратив в сферата на ренаратива. Подобно заимстване е възможно, ако между двата езика има допирни точки, които започват с общите характеристики на перфекта да изразява дистантно предаване, алиенация на говорещия от действието: съвпадение в една част на функционалния спектър на категорията в двата езика води до разширяване на влиянието на езика *източник* на интерференцията. Това изменение на функциите на албанския адмиратив е типичен пример за семантична калка по български модел.

(2) *Българският медиатив в Голо бърдо, СИ Албания* (автохтонен ИБД), *като адмиратив*

• Еднаквите ресурси на двете глаголни категории се реализират в дебърския говор в Голо бърдо в хармония с чуждоезиковата албанска среда: В Голо бърдо с преизказни форми се изразява изненада, възхищение и под. (без това да е чуждо на общобългарския):

• *Ах, шукюр, што майка ти жива си **имала**!* (Радоища 1996).
*Ти по-мало бугарско си **знаела**!* (Радоища 1996).

5. В заключение

• Българската граматика днес е част от „суперсистемата" на граматиката на БЕС. Основен двигател за формирането на езиковия съюз са различните форми на билингвизъм и полилингвизъм, довели до преобразувания в системите на контактуващите си езици, насочени към оптимизиране на общуването между техните носители (Цивьян/Tsiv'ian 1990:103). Опитах се да покажа, че условие и двигател на тези преобразования са били припокриващите се функционално-семантични характеристики на езиковите системи на участниците в БЕС.

• Географското разположение на българското езиково землище е наложило необходимостта от преки контакти с всички езици, говорени на Балканския полуостров. Езиковата конвергенция е довела до преобразуването на славянската структурата на българския език в балканска.

Върху южнославянския генетичен ареал се наслагва типологичният балкански ареал. И иновациите, и архаизмите са характерни за балканския езиков тип, чиято най-представителна форма е българският език.

• В „спациалната граматика на балканския езиков съюз" (Цивьян/Tsiv'ian 2005) българският език е разположен по хоризонталната (синхронната) ос на езиковата система заедно с останалите балкански езици като част от тяхното *екзотерично* пространство. По вертикалната ос на времето

(диахронната) той е идентичен със собствената си *езотерична* история. Следователно, диахронната ос го държи в славянския ареал, а синхронната (спациалната) ос го отвежда в балканския ареал.

Съществуването на славянската архаичност и балканската иновативност правят българския „класически и екзотичен“ (Иванчев/Ivanchev 1981), едновременно славянски и балкански език.

• В българския са концентрирани всички (без изключения) характерни черти на БЕС (балканизмите) в много по-голяма пълнота и уравновесеност, отколкото в останалите му участници. Този факт дава основание българският да бъде определян като:
– “Grundform” (‘основна форма’) на балканските езици (Seidel 1963:913);
– „балкански език-еталон“ (Иванчев/Ivanchev 1981:8);
– а българската граматика – като „еталон за балкански езиков съюз“ (Бернштейн/Bernshtein 1968: 77).

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Без изчерпателност ще отбележа само дълготрайните теренни изследвания на екипите на Руската академия на науките през последните две десетилетия и половина, последвани от впечатляващи издания (МДАБЯ/MDABIA 2001–; Соболев, Новик/Sobolev, Novik 2013). Тук обаче се позовавам на резултатите от кратковременни теренни наблюдения на български екипи върху: дебърския говор в 6 села (*Стеблево, Кленье, Требище, Големо Остренье, Радощще, Пасинки* в Голо бърдо, СИ Албания) в периода 21–25 юни 1996; корчанския говор в с. *Бобощица*; костурския в с. *Връбник* (местният изговор е *Врник*); долнопреспанския в селата *Пустец* (алб. *Liqeni*) и *Зърновско* (алб. *Zaroshka*) през април 2005; северногръцките говори в България през юли 2005 и южноалбанския (североизточно тоскийски) в с. *Мандрица*, Ивайловградско, през февруари 2007 и ноември 2010 по програмата „Балкански диалекти в България“ на българо-френския проект „Рила“ 2/11.

[2] Соболев/Sobolev 2022: слайд 65: **Антибалканизмы** “There are some Slavic phenomena in the text which I refer to as *antibalkanisms* – linguistic properties that never get lost in Balkan Slavic and never propagate beyond Slavic in the Balkans regardless of contact intensity:[…] verbal aspect of the Slavic type, marked by the verbal root itself: *f'atime* pf ‘take’ vs. *z'evaf* ipf ‘take’”.

[3] Примерите са приведени в транскрипцията на Е. Валма по МФА (Международна фонетична азбука)/ IPA (International Phonetic Alphabet).

[4] В отделни арумънски, мегленорумънски и цигански диалекти под влияние на книжовния език на социалната среда (българския и/или албанския) са се появили форми на евиденциал.

[5] Жителите на Мандрица са се изселили от областта на Корча и Виткук, вероятно през XVIII в., а предците на албанците (също произхождащи от областта на Корча – Девол), съвместно с българите от областта на Провадия, където пък вероятно са се установили след турските нашествия, са преминали в Каракурт и други села на Одеска област през 30-те години на XIX в.

ЛИТЕРАТУРА

Андрейчин 1978: *Андрейчин, Л.* Основна българска граматика. София, Наука и изкуство.

Асенова 2002: *Асенова, П.* Балканско езикознание. Основни проблеми на балканския езиков съюз. Велико Търново, Faber.

Бернштейн, С. Б. 1968: *Бернштейн, С. Б.* Les langues turques de la péninsule des Balkans et «l'union des langues balkaniques». – *Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique*. Sofia, BAN, c. 73–79, 89.

Георгиев 1958/1985: *Георгиев, Вл*. Проблеми на периодизацията на историята на езика и периодизация на историята на българския език. – В: Георгиев, Вл. *Проблеми на българския език.* София, Издателство на БАН, 1985, с. 271–283. [– В: *Славистичен сборник. По случай IV международен конгрес по славистика в Москва.* Т. I. София, Издателство на БАН, 1958, с. 165–183].

Деянова 1970: *Деянова, М.* История на сложните минали времена в български, сърбохърватски и словенски. София, БАН.

Иванчев 1971: *Иванчев, С.* Проблеми на аспектуалността в славянските езици. София, БАН.

Иванчев 1981: *Иванчев, С.* Класически и екзотичен – българският език – по-стар от българската държава. – *Съпоставително езикознание*, VI, № 3–5, с. 5–9.

Котова 2017: *Котова, Н. В.* Язык албанцев Украины в середине XX века. Тексты и словарь. Комментарии. Москва, Издательский Дом ЯСК.

Марку 2004: *Марку, Хр.* Проблемът за вида в новогръцки език в съпоставка със славянския глаголен вид (върху материал от български, руски и полски). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ (ръкопис).

МДАБЯ 2001–: *Соболев, А. Н*. (гл. ред.). Малый диалектологический атлас балканских языков. Herausgegeben von Helmut Schaller und Andrej Sobolev. München, Otto Sagner Verlag /Biblion Verlag; Санкт-Петербург, Наука.

Минчева 1968: *Минчева, А.* Към проучването на *да*-изреченията в южнославянските езици. – *Български език*, XVIII, № 2–3, с. 195–202.

Минчева 1983: *Минчева, А.* Структурни черти на балканския езиков съюз от гледище на развоя на българския език. – *Славянска филология*, т. 17. София, БАН, с. 107–114.

Минчева 1987: *Минчева, А.* Старобългарският език в светлината на балканистиката. София, Наука и изкуство.

Мирчев 1978: *Мирчев, К.* Историческа граматика на българския език. III изд. София, Наука и изкуство.

Морозова 2013: *Морозова, М. С.* Говор албанцев Украины: грамматический очерк. Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/03/03_05/978-5-88431-319-4 [06.2020].

Морозова 2020: *Морозова, М. С.* Албанские элементы в славянской речи билингвов Голо Бордо: смешение кодов или заимствование? – *Slověne*, vol. 9, № 2, с. 372–394.

Ожеховска 1974: *Ожеховска, Х.* Процессы балканизации и славизации болгарского литературного языка XVII до XX веков. – *IIIe Congrès International des Etudes balkaniques et Sud-Est européennes*. Résumés t. II. Bucarest, Editura Academiei, p. 112.

Русек 1963: *Русек, Й.* По въпроса за хронологията на удвояването на допълнението в българския език. – *Български език*, XIII, № 2, с. 141–143.

Соболев, Новик 2013: *Соболев, А. Н.*, *А. А. Новик* (ред.). Голо Бордо (Gollobordë), Албания. Из материалов балканской экспедиции РАН и СПбГУ 2008–2010. Санкт-Петербург, Наука; München, Verlag Otto Sagner.

Соболев 2022: *Соболев, А. Н.* Ареальные исследования Балканского языкового союза: текущее положение дел. – *Международная научная конференция «Наследие трудов О. С. Широкова – к 95-летию со дня рождения профессора МГУ Олега Сергеевича Широкова»* 22 декабря 2022 года МГУ <https://genhist.philol.msu.ru/konferenczіya-posvyashhyonnaya-95-letiyu-so-dnya-rozhdeniya-professora-o-s-hirokova/> [03.06. 2025].

Стойков 1960: *Стойков, Ст.* Образуване на бъдеще време (футурум) в съвременния български език. – В: Вл. Георгиев (ред.) *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Ст. Романски.* София, БАН, с. 239–257.

Сырбу 1997: *Сырбу, Р. (Richard Sârbu)* Морфосинтаксические структуры в глагольной системе истрорумынского диалекта. Влияние хорватского языка. – *Romanoslavica,* XXXV, Editura Universităţii din Bucureşti, с. 57–71.

Цивьян 1989: *Цивьян, Т. В.* Балканская картина мира в этнолингвистическом и культурноисторическом аспекте. – *Советское славяноведение* [от 1992 *Славяноведение*], № 4, с. 62–63.

Цивьян 1990: *Цивьян, Т. В.* Лингвистические основы балканской модели мира. Москва, Наука.

Цивьян 2005: *Цивьян, Т. В.* Magna lingua graeca. – В: Цивьян, Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. Москва, URSS, с. 212–217.

Appel, Muysken 1989: *Appel, R., P. Muysken.* Language Contact and Bilingualism. London/ New York/ Melbourne/ Auckland, Eduard Arnold, A division of Hodder & Stoughton.

Asenova 2001/2016: *Asenova, P.* Les interférences dans le dialecte de Golo bărdo – Albanie. – В: *Асенова, П. Избрани статии по балканско езикознание.* София, АПП „Аля“, 2016, с. 282–309. [= Igla, B., Th. Stolz (Hrsg.). *„Was ich noch sagen wollte“: a multilingual Festschrift for Norbert Boretzky on occasion of his 65th birthday.* Berlin, Akademie, 2001. (Studia typologica. 2. Sprachtypologie und Universalienforschung. Beihefte/Supplements. Language Typology and Universals.)].

Asenova, Markou 2022: *Asenova, P., Ch. Markou.* Expressing Evidentiality in the Balkan Languages. – In: Tarpomanova, E., P. Asenova, B. Vounchev (eds.). *ГЛАГОЛАТИ. Balkan Verb Typology.* Sofia, St. Kliment Ohridski University Press.

Atanasov 2002: *Atanasov, P.* Meglenoromâna astăzi. Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bartoli 1925: *Bartoli, M.* Introduzione alla neolinguistica (princìpi – scopi – metodi). Genève, Leo S. Olschki Editeur.

Browning, R. 1969: *Browning, R.* Medieval and Modern Greek. London, Hutchinson University Library.

Georgiev 1968: *Georgiev, V.* Le problème de l'union linguistique balkanique. – In: *Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique.* Sofia, BAN, pp. 5–21.

Gołąb 1962: *Gołąb, Zb.* Balkanisms in South Slavic Languages. – *The Slavic and East European Journal*, VI, N 2, pp. 138–142.

Markou 2022: *Markou, Chr.* Aspect and Aspectuality. – In: Tarpomanova, E., P. Asenova, B. Vounchev (eds.). *ГЛАГОЛАТИ. Balkan Verb Typology*. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, pp. 56–133.

Mihăescu 1978: *Mihăescu, H.* La langue latine dans le sud-est de l'Europe. Bucarest – Paris, Editura Academiei; «Les belles lettres».

Nyrop 1925: *Nyrop, Kr.* Grammaire historique de la langue française, t. V. Leipzig – New York – Paris, Nordisk Forlag; New York, Stecher.

Reichenkron 1962: *Reichenkron, G.* Der Typus der Balkansprachen. – *Zeitschrift für Balkanologie*, 1, pp. 91–122.

Rosetti 1949: *Rosetti, A.* Langues mixtes et mélange de langues. – *Acta linguistica*, vol. 2, Copenhague 1945–1949, pp. 73–79.

Seidel 1963: *Seidel, E.* Zur Rolle des Bulgarischen in der Balkanlinguistik. – *Zeitschrift für Slawistik*, 8, pp. 907– 916.

Sokolova 1983: *Sokolova, B.* Die albanische Mundart von Mandrica [Balkanologische Veröffenlichungen. Bd. 6]. Berlin, In Commission bei Otto Harrassovitz – Wiesbaden.

Trubetzkoy 1928: *Trubetzkoy, N. S.* Proposition 16. – In: *Actes du Premier Congrès International de Linguistes à la Haye*. A. W. A. W. Sijrhoff's Uitgeversmaatschappij N. V. – Leiden, pp. 17–18.

Valma 2009: *Valma, E.* Etude morphosémantique du futur en parlers grecs de la Bulgarie. – *Съпоставително езикознание*, XXXIV, N 3, pp. 25–40.

Voronina, Domosileckaja, Sharapova 1996: *Voronina, I., M. Domosileckaja, L. Sharapova.* E folmja e shqiptarëve të Ukrainës. Shkup, Shkupi.

Μάρκου 2013: *Μάρκου, Χ.* Γραμματικό σύστημα και οψιακότητα. Η βουλγαρική γλώσσα σε σύγκριση με τις άλλες σλαβικές και την ελληνική. Θεσσαλονίκη, Σταμούλης.

Μόζερ 1994: *Μόζερ, Α.* Ποιόν και απόψεις του ρήματος. Αθήνα, Παρουσία.

REFERENCES

Andreychin 1978: *Andreychin, L.* Osnovna balgarska gramatika. Sofia, Nauka i izkustvo.

Appel, Muysken 1989: *Appel, R., P. Muysken.* Language Contact and Bilingualism. London/ New York/ Melbourne/ Auckland, Eduard Arnold. A division of Hodder & Stoughton.

Asenova 2001/2016: *Asenova, P.* Les interférences dans le dialecte de Golo bărdo – Albanie. – In: Asenova, P. *Izbrani statii po balkansko ezikoznanie*. Sofia, APP "Alya", 2016, s. 282–309. [= Igla, B., Th. Stolz (Hrsg.). *„Was ich noch sagen wollte": a multilingual Festschrift for Norbert Boretzky on occasion of his 65th birthday.* Berlin, Akademie, 2001. (Studia typologica. 2. Sprachtypologie und Universalienforschung. Beihefte/Supplements. Language Typology and Universals.)].

Asenova 2002: *Asenova, P.* Balkansko ezikoznanie. Osnovni problem na balkanskiya ezikov sayuz. Veliko Tarnovo, Faber.

Asenova, Markou 2022: *Asenova, P., Ch. Markou*. Expressing Evidentiality in the Balkan Languages. – In: Tarpomanova, E., P. Asenova, B. Vounchev (eds.). *ГЛАГОЛАТИ. Balkan Verb Typology*. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press.

Atanasov 2002: *Atanasov, P.* Meglenoromâna astăzi. Bucureşti, Editura Academiei Române.

Bartoli 1925: *Bartoli, M.* Introduzione alla neolinguistica (princìpi – scopi – metodi). Genève. Leo S. Olschki Editeur.

Bernshtein 1968: *Bernshtein, S. B.* Les langues turques de la péninsule des Balkans et «l'union des langues balkaniques». – In: *Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique*. Sofia, BAN, pp. 73–79, 89.

Browning 1969: *Browning, R.* Medieval and Modern Greek. London, Hutchinson University Library.

Deyanova 1970: *Deyanova, M.* Istoriya na slozhnite minali vremena v balgarski, sarboharvatski i slovenski. Sofia, BAN.

Georgiev 1958/1985: *Georgiev, V*. Problemi na periodizatsiyata na istoriyata na ezika i periodizatsiya na istoriyata na balgarskiya ezik. – In: Georgiev, V. *Problemi na balgarskiya ezik.* Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1985, s. 271–283. [– In: *Slavistichen sbornik. Po sluchay IV mezhdunaroden kongres po slavistika v Moskva*. T. I. Sofia, Izdatelstvo na BAN, 1958, s. 165–183.].

Georgiev 1968: *Georgiev, V.* Le problème de l'union linguistique balkanique. – In: *Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes. VI. Linguistique.* Sofia, BAN, pp. 5–21.

Gołąb 1962: *Gołąb, Zb.* Balkanisms in South Slavic Languages. – *The Slavic and East European Journal*, VI, № 2, pp. 138–142.

Ivanchev 1971: *Ivanchev, S.* Problemi na aspektualnostta v slavyanskite ezitsi. Sofia, BAN.

Ivanchev 1981: *Ivanchev, S.* Klasicheski i ekzotichen – balgarskiyat ezik – po-star ot balgarskata darzhava. – *Sapostavitelno ezikoznanie*,VI, N 3–5, s. 5–9.

Kotova 2017: *Kotova, N. V.* Iazyk albantsev Ukrainy v seredine XX veka. Teksty i slovar'. Kommentarii. Moskva, Izdatel'skii Dom YaSK.

Markou 2013: *Markou, Kh*. Grammatiko sistima kai opsiakotita. I voulgariki glossa se singrisi me tis alles slavikes kai tin elliniki. Thessaloniki, Stamoulis.

Markou 2022: *Markou, Ch.* Aspect and Aspectuality. – In: Tarpomanova, E., P. Asenova, B. Vounchev (eds.). *ГЛАГОЛАТИ. Balkan Verb Typology*. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, pp. 56–133.

Marku 2004: *Marku, Hr.* Problemat za vida v novogratski ezik v sapostavka sas slavyanskiya glagolen vid (varhu material ot balgarski, ruski i polski). Disertatsiya za prisazhdane na nauchnata obrazovatelna stepen doctor (manuscript).

MDABIA 2001–: *Sobolev, A. N.* (ed.). Malyi dialektologicheskii atlas balkanskikh yazykov. Herausgegeben von Helmut Schaller und Andrej Sobolev. München, Otto Sagner Verlag /Biblion Verlag; Sankt-Peterburg, Nauka.

Mihăescu 1978: *Mihăescu, H.* La langue latine dans le sud-est de l'Europe. Bucarest – Paris, Editura Academiei; "Les belles lettres".

Mincheva 1968: *Mincheva, A.* Kam prouchvaneto na *da*-izrecheniyata v yuzhnoslavyanskite ezitsi. – *Balgarski ezik*, XVIII, N 2–3, s. 195–202.

Mincheva 1983: *Mincheva, A.* Strukturni cherti na balkanskiya ezikov sayuz ot gledishte na razvoya na balgarskiya ezik. – *Slavyanska filologiya,* t. 17. Sofia, BAN, s. 107–114.

Mincheva 1987: *Mincheva, A.* Starobalgarskiyat ezik v svetlinata na balkanistikata. Sofia, Nauka i izkustvo.

Mirchev 1978: *Mirchev, K.* Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. III izd. Sofia, Nauka i izkustvo.

Morozova 2013: *Morozova, M. S.* Govor albantsev Ukrainy: grammaticheskii ocherk. Elektronnaia biblioteka Muzeia antropoligii i etnografii im. Petra Velikogo (Kunstkamera), RAN. <http://www.kunstkamera.ru/lib/rubrikator/03/03_05/978-5-88431-319-4> [06.2020].

Morozova 2020: *Morozova, M.* Albanskie elementy v slavianskoi rechi bilingvov Golo Bordo: smeshenie kodov ili zaimstvovanie? – *Slověne*, vol. 9, N 2, s. 372–394.

Mozer 1994: Mozer, A. Pion kai apopsis tou rimatos. Athina, Parousia.

Nyrop 1925: *Nyrop, Kr.* Grammaire historique de la langue française, t. V. Leipzig – New York – Paris, Nordisk Forlag, New York, Stecher.

Orzechowska 1974: *Orzechowska, H.* Protsesy balkanizatsii i slavizatsii bolgarskogo literaturnogo iazyka XVII do XX vekov. – In: *IIIe Congrès International des Etudes balkaniques et Sud-Est européennes*. Résumés t. II. Bucarest, Editura Academiei, p. 112.

Reichenkron 1962: *Reichenkron, G.* Der Typus der Balkansprachen. – *Zeitschrift für Balkanologie*, 1, pp. 91–122.

Rosetti 1949: *Rosetti, A.* Langues mixtes et mélange de langues. – *Acta linguistica*, vol. 2, Copenhague 1945–1949, pp. 73–79.

Rusek 1963: *Rusek, Y.* Po vaprosa za hronologiyata na udvoyavaneto na dopalnenieto v balgarskiya ezik. – *Balgarski ezik*, XIII, N 2, s. 141–143.

Sârbu 1997: *Sârbu, R.* Morfologicheskie struktury v glagol'noi sisteme istrorumynskogo dialekta. Vliianie khorvatskogo yazyka. – *Romanoslavica*, XXXV, Editura Universităţii din Bucureşti, s. 57–71.

Seidel 1963: *Seidel, E.* Zur Rolle des Bulgarischen in der Balkanlinguistik. – *Zeitschrift für Slawistik*, 8, pp. 907– 916.

Sobolev, Novik 2012: *Sobolev, A. N., A. A. Novik* (red.) Golo Bordo (Gollobordë*),* Albaniya. Iz materialov balkanskoi ekspeditsii RAN i SPbGU 2008–2010. Sankt-Peterburg, Nauka; München, Verlag Otto Sagner.

Sobolev 2022: *Sobolev, A. N.* Areal'nye issledovaniia Balkanskogo iazykovogo soiuza: tekushchee polozhenie del. – In: *Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia "Nasledie trudov O. S. Shirokova – k 95-letuiu so dnia rozhdeniia professora MGU Olega Sergeevicha Shirokova"*. 22 oktiabria 2022 goda MGU. <https://genhist.philol.msu.ru/konferencziya-posvyashhyonnaya-95-letiyu-so-dnya-rozhdeniya-professora-o-s-shirokova/> [03.06. 2025].

Sokolova 1983: *Sokolova, B.* Die albanische Mundart von Mandrica [Balkanologische Veröffenlichungen. Bd. 6]. Berlin, In Commission bei Otto Harrassovitz – Wiesbaden.

Stoykov 1960: *Stoykov, St.* Obrazuvane na badechte vreme (futurum) v savremenniya balgarski ezik. – In: Georgiev, V. (red.). *Ezikovedsko-etnografski izsledvaniya v pamet na akad. St. Romanski.* Sofia, BAN, s. 239–257.

Trubetzkoy 1928: *Trubetzkoy, N. S.* Proposition 16. – In: *Actes du Premier Congrès International de Linguistes à la Haye*. A. W. A. W. Sijrhoff's Uitgeversmaatschappij N. V. – Leiden, pp. 17–18.

Tsiv'ian 1989: *Tsiv'ian, T. V.* Balkanskaia kartina mira v etnolingvisticheskom i kul'turnoistoricheskom aspekte. – *Sovetskoe slavianovedenie* [= since 1992 *Slavianovedenie*], 4, s. 62–63.

Tsiv'ian 1990: *Tsiv'ian, T. V.* Lingvisticheskie osnovy balkanskoi modeli mira. Moskva, Nauka.

Tsiv'ian 2005: *Tsiv'ian, T. V.* Magna lingua graeca. – In: *Tsiv'ian, T. V. Model' mira i ee lingvisticheskie osnovy*. Moskva, URSS, s. 212–217.

Valma 2009: *Valma, E.* Etude morphosémantique du futur en parlers grecs de la Bulgarie. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, XXXIV, № 3, pp. 25–40.

Voronina, Domosileckaja, Sharapova 1996: *Voronina, I., M. Domosileckaja, L. Sharapova*. E folmja e shqiptarëve të Ukrainës. Shkup, Shkupi.

✉ *Проф. д.ф.н. Петя Асенова*
ORCID: ID 0009-0005-4637-3800
Катедра по общо, индоевропейско и балканско езикознание
Факултет по славянски филологии
Софийски университет „Св. Климент Охридски"
бул. „Цар Освободител" 15, 1504 София, България

✉ *Prof. Petya Asenova, DSc*
ORCID: ID 0009-0005-4637-3800,
Department of General, Indo-European and Balkan Linguistics
Faculty of Slavic Studies, Sofia University St. Kliment Ohridski
15, Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria